

УДК 327(497.13)"1941"
355.48(497.13)"1941"

DOI <https://doi.org/10.58378/GIG.15.2023.MRA.67-78>

оригиналан научни рад / original scientific article

примљен / received: 26.05.2023.

прихваћен / accepted: 01. 10. 2023.

др Маријана Т. МРАОВИЋ, архивски саветник
Војни архив Министарства одбране, Београд
marijanamraovic@gmail.com

Огњен ЂАЛИЋ, виши архивиста
Војни архив Министарства одбране, Београд
ognjencalic@gmail.com

РАЗГРАНИЧЕЊЕ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ СА КРАЉЕВИНОМ МАЂАРСКОМ И КРАЉЕВИНОМ ИТАЛИЈОМ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 1941. ГОДИНЕ

Сажетак: Уговорима у Тријанону и Рапалу (1920) дефинисане су спољне границе Краљевине СХС према Краљевини Мађарској и Краљевини Италији које су биле на снази све до распада Краљевине Југославије (1941). Након завршетка Априлског рата (1941) и капитулације, на територији некадашње Бановине Хрватске и Врбаске бановине, формирана је Независна Држава Хрватска. Границе Независне Државе Хрватске према Краљевини Италији одређене су Римским уговорима 18. маја 1941, док је Краљевина Мађарска припојила Међимурје 10. јула 1941. године.

Овај рад је настао првенствено на основу архивске грађе Војног архива Министарства одбране. У раду су анализирани аспекти разграничења Независне Државе Хрватске са Краљевином Мађарском и Краљевином Италијом у другој половини 1941. године. Тежиште рада односи се на међуграничне споразуме Независне Државе Хрватске са две државе, као и на процес дефинисања граничне линије са Краљевином Мађарском на Драви и Дунаву и утврђивања границе у приморском појасу са Краљевином Италијом.

Кључне речи: Други светски рат, НДХ, Мађарска, Италија, разграничење, међугранични споразуми.

Распадом Краљевине Југославије након завршетка Априлског рата 1941. године и окупацијом дела територија некадашње државе, успостављен је нов поредак на овим просторима.¹ Проглашењем Независне Државе Хрватске (у даљем тексту НДХ) завршен је процес подела територија Краљевине Југославије.² Новостворена сателитска творевина Трећег рајха се делом граничила са Краљевином Италијом (у даљем тексту Италијом) и Краљевином Мађарском (у даљем тексту Мађарском).³ У циљу решавања проблематике међусобног разграничења НДХ са Италијом, 18. маја 1941. године потписан је Римски уговор којим су регулисани међусобни односи и изглед граничног појаса. Међутим, реалност на терену је изгледала попуно другачије. Односи НДХ са Мађарском су такође били компликовани, услед проблема око утврђивања граничног појаса. Мађарска је, већ у јулу 1941, окупирала Међимурје и отворено почела да врши асимилацију хрватског становништва.

***Међудржавни сјоразуми, разграничење и односи између
Независне Државе Хрватске и Краљевине Италије у другој половини 1941. године***

Убрзо након капитулације Краљевине Југославије и поделе територија међу силама Осовине, уследили су преговори у вези са начином утврђивања граничних линија између Италије и НДХ. Амбиције Италије у односу на НДХ биле су много веће него што се у војно-политичким круговима Трећег рајха претпостављало.⁴ Италија је захтевала територију целе Далмације, део јадранске обале од Ријеке до Котора, као и улазак у одређену форму персоналне уније са НДХ.⁵ Немачко гледиште на ову проблематику је било такво да су фактички препустили Мусолинију да реши ово питање, надајући се да ће ово довести до отпора у НДХ, а самим тим и до погоршавања њихових међусобних односа. Први прелиминарни разговори између Италије и НДХ обављени су 25. априла 1941. године и тада је изнето неколико дијаметрално супротних предлога који су укључивали дефинисање спољне границе две стране. Главни носилац преговора са италијанске стране, гроф Галеацо Ђано,

1 Више о наведеном у: Стеван К. Павловић, *Хитлеров нови анђијоредак – Други светски рат у Југославији* (Београд: Клио, 2009), Зборник одабраних докумената *Злочини Независне Државе Хрватске 1941–1945 године*, књига 1 (1941–1942), (Нови Сад: Историјски архив града Новог Сада и Војни архив Министарства одбране Републике Србије, 2020).

2 Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945*. (Zagreb: Liber, 1977), Ferdo Čulinović, *Окупаторска подјела Југославије* (Београд: Војноиздавачки завод Београд, 1971), „Правни поредак Независне државе Хрватске“, приредили Борис Беговић, Зоран Мирковић. Зборник радова Правног факултета Универзитета у Београду (Београд: Правни факултет, 2017), Маријана Мраовић, Јасмина Живковић, Слободанка Цветковић, *Србија и Пожаревац у Другом светском рату – окупациона управа, изабелице и просвета* (Пожаревац: Историјски архив Пожаревац, 2015), 117, 118. Зборник докумената и података о Народно-ослободилачком рату народа и народности Југославије, том XII, књ. 1 (Београд: 1973), 406, Василије Ђ. Крестић, *Геноцидом до велике Хрватске* (Нови Сад: Архив Војводине, Православна реч, 2021).

3 „Како је основана хрватска држава. Поглавник др Анте Павелић о задацима и програму Хрватске“, *Ново време*, 20. мај 1941, 3.

4 Dragan S. Nenezić, *Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941–1943* (Beograd: Vojnoistorijski institut Vojske Jugoslavije, 1999), 74.

5 Исто, 74.

изнео је током преговора два предлога разграничења: први предлог укључивао је целу обалу од Ријеке до Котора, а други само територију тзв. *Dalmatia Historica*, уколико би НДХ потписала посебан политички уговор са Италијом. Анте Павелић је, са друге стране, имао у виду Далмацију у оквиру територија дефинисаних Лондонским уговором из 1915. године, са Трогиром, Сплитом, Дубровником и одређеним острвима, као и потписивање споразума о разграничењу који би касније резултирао склапањем политичког савеза у виду персоналне уније.⁶

Следећи састанак између две стране одржан је 7. маја 1941. године у Тржичу. На овом састанку је договорено да Италија добије Сушак, Крк, Задар са залеђем и обални појас Шибеника, Трогира и Котора, док би НДХ преузела управну власт над осталим окупираним подручјима. Италијански принц би постао краљ у НДХ, а Италија гарант независности ове сателитске творевине. *Споразум* је имао предвиђен рок трајања од 25 година. Хрватска страна се обавезала да неће потписивати никакве споразуме који би штетили гаранцијама овог споразума. Договорено је да се ратификација изврши 18. маја 1941. године у Риму. Пред ратификацију споразума Мусолини је издао наредбу Команди 2. армије да, 12. маја 1941, премести команду из Сушка у Карловац.⁷ Овом ратификацијом требало је да буде решено коначно питање разграничења између НДХ и Италије, а самим тим и завршетак поделе територије Краљевине Југославије након капитулације у Априлском рату.

Гранична линија се, према предметном споразуму, протезала линијом Кастав–Сушак–Чабар, делом подручја среза Делнице, обалом код Бакарца, острвима Крк, Раб и острвима задарског архипелага, подручјем од рта Привлака до Новиградског мора, затим до тока реке Крке, обухватајући цело подручје Шибеника и Трогира, као и града Сплита уз Корчулу и Мљет. Гранична линија са Црном Гором се завршавала на масиву планине Орјен.⁸

Међусобни односи две стране су на самом почетку примене предметног споразума били нарушени међусобним неповерењем, о чему сведочи архивска грађа о више десетина спорова, која се чува у оквиру групе фондова НДХ, коју у свом богатом фонду похрањује Војни архив Министарства одбране.⁹ На основу потписаног споразума формиране су две комисије, хрватска на челу са Аугостом Марићем и италијанска на челу са бригадним генералом Муњаи Лоренцом. Комисије су се састале само три пута.

Врло брзо након потписивања споразума, током лета и ране јесени 1941. године, дошло је до потпуног нарушавања позитивних релација између НДХ и Италије. Наведено је било проузроковано како јачањем германофилске струје у вођству НДХ, тако и спонтаним

6 Исто, 75.

7 Исто, 76.

8 Исто, 78.

9 Више о наведеном у: Мраовић Маријана, „Архивска грађа Војног архива о злочинима власти НДХ и односу католичког клера према српском становништву“ у: *80 година од избијања Другој светској рати на простору Југославије и страдања града Крагујевца* / [главни и одговорни уредници Димитар Тасић, Лела Вујошевић], (Крагујевац: Центар за научноистраживачки рад Српске академије наука и уметности и универзитета; Институт за новију историју, Београд, 2021), 230–231, Маријана Мраовић, Зоран Вигњевић, „Значај и улога пропаганде у злочинима усташких и односу клерикалних власти према српском становништву у Независној Држави Хрватској“, *Зайиси*, година VII, бр. 7 (2018), 221–233.

отпором српског становништва у НДХ који је отпочео након првог таласа масовних убијања Срба, спровођењем геноцидне политике усташких власти.¹⁰ Током устанка, српско цивилно становништво тражило је заштиту од италијанских власти,¹¹ тако да се у једном извештају од 19. септембра 1941. године наводи следеће: „Талијанске власти спремају анексију цијелога подручја Билеће, Гацка, Невесиња, Столца и Љубиња и потпомажу акцију побуњеника“. У истом извештају поменуто је састанак који је генерал Лузано одржао са представницима српског становништва поменутих подручја, на којем су донете одлуке да се: „...цјелокупно становништво избјегло у гору мора вратити својим кућама, личне освете се не смију примењивати, нитко се не смије нападати... У извјештају није ниједном споменута спремност на сарадњу талијанских и хрватских власти, већ увијек и само покораване и потпомагање талијанских власти...“.¹²

Истовремено су италијанске власти имале проблеме и на територијама које су насељене Хрватима. Тако се у извештају Министарства хрватског домобранства, Заповедништво у Сињу, од 13. септембра 1941. године, наводи да су „...италијански војници пушили у кину правдајући се да не знају натписе на хрватском језику и тражећи да буду на италијанском“. У истом документу наводи се и следеће: „...италијански војници запалили сламу, ухапсили 15 људи у општи Триљ, толеришу пљачке, по свему судећи дакле види се да талијанске власти почињу заузимати став окупатора у сваком погледу“.¹³

Заповедништво Јадранског дивизијског подручја примило је извештај од заповедника места Ливно, од 19. септембра 1941. године, у којем се наводи да је „једна талијанска опходња ушла у оружничку постају у Томиславграду и одузела 18 пушака и 200 набоја“. Сам заповедник је тражио да се ово врати пошто припада „хрватском оружничтву“ и у даљем тексту извештаја навео је следеће: „Талијански часници били су изгледа и у Босанском Грахову, а ишли су и у Гламочко Поље на разговоре са одметницима.“¹⁴

Заповедник места Билеће је, у извештају у вези са одузимањем топа код Грабовице, удаљеној седам километара од Билеће, навео следеће: „Добивши ову заповијед извјестио сам талијанског заповједника о предњем и исти ми је то одобрио, али замисливши се мало казао да није згодно да наша војска иде, јер ће побуњеници одмах припуцати на војнике, већ је тражио одобрење од своје пуковније да она упуту одјел за овај топ, који да послуже нама преда.“¹⁵

10 *Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu*, Zbornik dokumenata, том I (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1993), 36.

11 ВА, група фондова Независна Држава Хрватска (у даљем тексту група фондова НДХ), К 67, рег. бр. 20/3, Извештај Заповједништва оружничког крила Госпић од 3. септембра 1941. године групи генерала Лукића код италијанске 2. армије о војним акцијама на својој територији и разговору са италијанским пуковником Содуом који сматра да су оружане акције православног становништва последица освете за 80.000 убијених Срба у Лици, односно 300.000 убијених Срба у НДХ.

12 ВА, група фондова НДХ, К 61, Ф 17, Д 36/1.

13 ВА, група фондова НДХ, К 61, Ф 17, Д 37/1.

14 ВА, група фондова НДХ, К 61, Ф 17, Д 39/1.

15 ВА, група фондова НДХ, К 61, Ф 17, Д 44/1.

Већ у овом периоду Италијани су почели да заузимају и поједине стратешки значајне саобраћајнице. У једном извештају од 13. августа 1941. године, наводи се следеће: „Зах-тијева се да се наши домобрани не смију возити жељезницом на прузи Ловинац–Книн нити се налазити у близини жељезничке пруге.“¹⁶

Све ове растуће међусобне несугласице довеле су до тога да италијанска Врховна команда, у периоду од 5. до 18. октобра 1941. године, изврши реокупацију дела хрватске територије до италијанско-немачке демаркационе линије. Овим је фактички поништен међусобни уговор о разграничењу.¹⁷

Током ових дешавања у месецу октобру и све до краја 1941. године, међусобни односи Италије и НДХ су се континуирано погоршавали. Према извештају Министарства хрватског домобранства од почетка октобра 1941. године, положај хрватског становништва на територијама које је окупирала Италија био је изузетно неповољан, те је тако у предметном извештају дословно наведено: „Стање нашег живља под Италијом сваког дана је све теже. Чиновници се отпуштају из службе, радници са посла, ђаци из школе. Исправне и честите Хрвате хапсе и малтретирају као сумњиве... Сви морају бити чланови фашистичких удружења, скупљају сву дјецу сиромашних родитеља, радничку, ванбрачну итд, воде их у забавишта, облаче и хране, уче италијански језик и италијанском духу и припремају их за будуће најјаче иридените“.¹⁸

У извештају заповедништва Војне крајине од 5. децембра 1941. године у Сарајеву наводи се пример ситуације код Вишеграда, односи са италијанском војском, као и стање у околини Вишеграда: „...Народ је здвојен, очајан и убијен зато што више од никога не ужива никакву заштиту и не нада јој се, сада друго ништа не преостаје него да се помире са четницима (муслиманско становништво) и судбином, чиме смо ми код овдашњег народа изгубили много ако не и све“.¹⁹

Међуржавни сјоразуми, разграничење и односи између НДХ и Краљевине Мађарске у другој половини 1941. године

Окончањем Априлског рата и потписивањем безусловне капитулације Краљевине Југославије, мађарске трупе су окупирале и анектирале територије Бачке, Барање и Међимурја. Једна од последица формирања НДХ била су нове граничне линије Мађарске и НДХ дуж токова Драве и Дунава.

Међусобни односи две стране били су недефинисани већ на почетку, а постојало је неколико тачака спотицања. Две „горуће“ тачке су биле: положај хрватског становништва у

16 ВА, група фондова НДХ, К 67, Ф 1, Д 40/1.

17 Dragan S. Nenezic, n. d., 80.

18 ВА, група фондова НДХ, К 61, Ф 18, Д 1/1.

19 ВА, група фондова НДХ, К 83, Ф 6, Д 16/1.

Међимурју и ситуација у Барањи, у којој су мађарске власти одмах започеле процес асимилације тј. мађаризације целокупног становништва које је живело на овој територији. Увидом у оперативне недељне и дневне извештаје у документима НДХ, сачињене током пролећа и почетком лета 1941. године, можемо закључити да је ситуација у пограничном појасу између НДХ и Мађарске била тензишна, уз сталне узајамне притужбе.

Несугласице у пограничном појасу биле су везане за земљиште које је меандрирањем, тј. променом тока Драве и Дунава, остало са једне или друге стране реке, а на коју су обе стране имале своје аспирације. Тако се у документу Опћинског поглаварства Бешке наводи следеће: „Опћинско поглаварство Бешке моли да се узме у обзир пригодном разграничења да се подручје хатара опћине Бешка, Котар Сремски Карловци простире и са друге стране Дунава из разлога што је ријека Дунав промијенила свој ток, земљиште служи овдашњим појединцима чије је грунтовно власништво унесено код Котарског суда у Срем. Карловцима. Примећујемо да је на основу таквог стања постојала граница између Хрватске, Славоније и Мађарске“.²⁰

На основу дописа који је упутило Општинско поглаварство у Сремским Карловцима, видимо да постоји интерес да ова општина задржи одређено земљиште у свом поседу упркос измењеним околностима: „Градска опћина Сремски Карловци посједује са лијеве стране Дунава земљиште звано Ада Јамине и Козјак, под опћином Чортановци, грунтошни власник је већ столећима градска опћина у Сремским Карловцима, молба и интерес је да ово земљиште остане у НДХ.“²¹

Још један пример ових проблема имамо и у Петроварадину (6. мај 1941): „Градско поглаварство у Петроварадину моли да 6.000 јутара земље на тзв. ратном острву са лијеве стране Дунава остане у саставу НДХ и да гранична линија обиђе ратно острво и иде некадашњим током Дунава“.²² Међусобне несугласице око земљишта су видљиве и на подручјима данашње Источне Славоније и Западног Срема.²³

Ситуација у пограничном појасу Драве такође је била пуна нерешених питања око земљишта са обе обале реке Драве као последица мењања тока реке. Тако се у документу Општинског поглаварства Гола од 23. маја 1941. године наводи следеће: „Опћинско поглаварство Гола – Министарству вањских послова: Поводом уређења граница између Независне Државе Хрватске и Краљевине Мађарске моли потписано опћинско поглаварство у име житеља који станују у прекодравском крају, да Наслов о овоме чисто хрватском крају који се налази сјеверно од ријеке Драве, а који никада није био под мађарском влашћу нити у саставу мађарске државе, води рачуна и да сву своју моћ употријеби да овај крај не буде одсијечен од мајке земље...“ Наведени су и подаци о бројном саставу становника општине Гола: „5.400 Хрвата, 70 Мађара, са укупно 6.450 јутара земље у поседу, као и 9.500 комада ситне и крупне стоке“, потом за село Репаш: „1.040 душа, сви Хрвати“, као и за села Букевје

20 ВА, група фондова НДХ, К 445, Ф 1, Д 1/1.

21 ВА, група фондова НДХ, К 445, Ф 1, Д 3/1.

22 ВА, група фондова НДХ, К 445, Ф 1, Д 7/1.

23 ВА, група фондова НДХ, К 445, Ф 1, Д 13/1.

и Огрелово поље. У садржини истог документа, под датумом 16. јул 1941. године, а у допису котарском предстојнику Копривнице, наведено је следеће: „Изволите хитно саопћити овом Министарству да ли су маџарске власти већ напустиле прекодравски крај Копривница–Ђурђевац и да ли тамошњем хрватском живљу чине још даљних неприлика.“²⁴

Међусобни односи у појасу реке Драве били су оптерећени илегалним преласцима граничног појаса па се тако у више извештаја (који припадају групи фондова НДХ) наводе конкретни примери. У два извештаја Министарства хрватског домобранства наводе се случајеви млинова на Драви: „Извештај да се на реци Драви налази велики број речних млинова и да се налази велики број чамаца којима се илегално прелази са једне на другу обалу ради кријумчарења робе и преношења извештаја за мађарску извештајну службу и са којима се врши пребацивање агената мађарске тајне службе“.²⁵

Посебну проблематику у односима НДХ и Мађарске представљало је питање односа мађарских власти према хрватском становништву на заузетој територији, што је проузроковало додатне конфронтиције две стране. У извештајима се наводе случајеви асимилације, присилне регрутације становништва, хапшења па чак и убистава локалног хрватског становништва у зонама које је контролисала мађарска војска. Већ почетком јесени 1941. године, може се видети да Мађари врше регрутацију становништва у Чаковцу, као и да упоредо врше и прегруписавање војске у Међимурју и на Драви.²⁶

Расположење становништва, као одговор на ове поступке мађарске управе, види се у следећем извештају о стању у Међимурју: „Расположење народа хрватског у Међимурју према мађарским властима није повољно јер мађарске власти настоје тамошњи хрватски народ подмађарити и ако се тај народ осјећа попуно хрватски... Војска је присутна на целом сектору границе у Међимурју. 29.08.1941. ухапшен је Фрањо Петрин из Доњег Водовца приликом покушаја кријумчарења робе.“²⁷

Поред ових поступака, Мађари су чак извршили и неколико убистава. Једно од убистава се спомиње у извештају од 27. октобра 1941. године, где се наводи следеће: „Мађарски војници убили су Мију Жељезњака из Св. Рока код Чаковца приликом илегалног преласка границе јер није имао пропусницу коју су му Мађари одбили издати, настављено је позивање на службу војног рока у мађарску војску и појачавање страже на Драви.“²⁸

У следећем извештају од 4. октобра 1941. године, описује се однос Мађара према Хрватима у Бачкој: „Извештај министарства хрватског домобранства, стање у Мађарској... Исто тако добијају се подаци о великим прогонима Хрвата у Мађарској, а нарочито у Бачкој. Веле да су се особито окомили на хрватско свећенство, наводно су суботичког бискупа Лајчу Будановића, свукавши му свећеничку хаљину, мучили и злостављали, тукли су и ногама газили, а потом су га отпремили у Будапест док су остале свећенике послале злостављања

24 ВА, група фондова НДХ, К 445, Ф 1, Д 16/1, стр. 111.

25 ВА, група фондова НДХ, К 61, Ф 8 Д 7/1.

26 ВА, група фондова НДХ, К 61, Ф 13 Д 1–4/1

27 ВА, група фондова НДХ, К 61, Ф 17 Д 28/1

28 ВА, група фондова НДХ, К 61, Ф 13, Д 14/1.

и затварања протјерали и пребацили на нашу страну. Затим се говори да су из државне службе отпуштени сви Хрвати који су били у Бачкој и да су по уредима намјештени сами Мађари. У свим школама ђаци сада морају учити мађарски читати и писати, нитко не смије говорити хрватски већ само мађарски. Ако нетко говори другим језиком а не мађарским, бива одмах најстрожије кажњен... Мађарске власти грубо поступају са Хрватима у Међимурју и врше се регрутације војника за вежбу и овима се попуњавају јединице на ратишту. Народ се сакрива од позива у војску и има бекстава на хрватску страну.²⁹

У једном извештају од 20. маја 1941. године, спомиње се мађарска манипулација хрватским грађанима у Чаковцу: „Манифестација у Чаковцу за припојење Међимурја Држави Хрватској – Заповједник оружничког крила у Вараждину извештај бр. 27 од 16. свибња јавља следеће: Дне 5. ов. мј. послије подне обилазиле су неке особе творницу у Чаковцу и позивале раднике да напусте посао и да се прикључе поворци која пролази градом уз глазбу и манифестира своје одушевљење ради скорог уласка Хрватске војске у Чаковец и цијело Међимурје. Радници су се дали завести, па су изашли на улице и прикључили се групама манифестаната. Како се касније утврдило ово је било намјерно уприличено од мађарских власти, да би се скупило што више људи, док је циљ био тај да се прикаже одушевљење Чаковчана ради припајања Чаковчана Мађарској, чему су клицали мађарски агенти налазећи се у поворци. Разочарано радништво прозревши позадину намјешетених овација, вратило се на свој посао.“³⁰

На основу неколико извештаја НДХ поднетих током 1941. године може се уочити да је мађарска војска све активније вршила пребацивање трупа у погранични појас. Тако се у достављеном извештају котарске области у Вировитици наводи: „...у Будаковцу опћина Цабуна овога котара на сва уста говори да су око, 30. липња 1941, код Пјешачког Затоња близу Будаковца мађарски котарски предстојник из Барча и мађарски војни мајор позвали сeosког кнеза и саопћили му нека народ буде стрпљив да ће за 14 дана доћи мађарска војска и успоставити мађарске хиљадугодишње границе...“³¹ Према извештајима из усташког логора у Илоку, мађарски официри су прелазили из Бачке Паланке у Илок „на шетњу“, фотографисали околину и објекте које је подигла бивша југословенска војска због одбране Дунава.³²

Током јесени 1941. године, додатно погоршавање међусобних односа уследило је након учестале појаве мађарских шпијуна на територији НДХ.³³ Мађарски шпијуни, већином бивши припадници Војске Краљевине Југославије, бивши политички емигранти или сународници из Међимурја и Барање, имали су могућност слања и примања шифрованих телеграма, уклапали су се у локалне средине, радили као продавци књига, уметничких слика или срећки, а изнајмљивали су станове који нису били под присмотром редарства за потребе неометаног слања телеграма.³⁴

29 ВА, група фондова НДХ, К 61, Ф 18, Д 1/1.

30 ВА, група фондова НДХ, К 84, Ф 1, Д 5/1.

31 ВА, група фондова НДХ, К 84, Ф 2, Д 50/1.

32 ВА, група фондова НДХ, К 84, Ф 2, Д 20/1.

33 ВА, група фондова НДХ, К 61, Ф8, Д 6/1, Извештај Министарства домобранства од 23. октобра 1941. године о доласку 30 повереника мађарске извештајне службе из Међимурја и Барање.

34 ВА, група фондова НДХ, К 61, Ф 8, Д 7/1.

У циљу решавања нарастајућих тензија између две стране у вези са питањем границе и, уопште, граничног саобраћаја и стања у међуграничном појасу, Мађарска и НДХ су, 3. децембра 1941. године, потписале међудржавни Уговор о малограничном саобраћају између НДХ и Краљевине Мађарске како би се постојећи нагомилани проблеми решили. Предметни уговор садржао је сточарско-здравствене одредбе о промету животињских сировина, као и о регулацији царинских прописа, државном промету и олакшицама за становнике уз гранични појас. Додатак уз уговор представљао је и списак места која су у зони од 10 километара од граничног појаса са хрватске стране: Вараждин, Лудберг, Мали Буковац, Копривница, Ждала, Вирје, Калиновац, Ђурђевац, Фернандиновац, Клоштар, Подравске Сесвете, Питомача, Вировитица, Слатина, Горњи Михаљац, Сопље, Доњи Михаљац, Валпово, Осијек, Вуковар, Илок, Хрватски Карловци, Петроварадин, Крчедин и Стари Сланкамен. Уговором је обухваћен и попис граничних прелаза којих је укупно било 61 и бланко примери пропусница које су се издавале. Посебним делом регулисан је промет на деловима Дунава и Драве и промет на скелама, сплаварење на Драви, вађење песка из корита река, употреба речног зимовника, као и обележавање пловног пута.³⁵

Закључак

Иако је усташки покрет активно саучествовао са Италијом и Мађарском у капитулацији и распарчавању Краљевине Југославије, међусобни односи су, већ током 1941. године, имали веома лошу конотацију на терену, одисали су неповерењем, асимилацијом хрватског становништва у пограничним зонама, па чак и отвореним инцидентима. Наведено је приказано кроз преглед доступних докумената архивске грађе. Расплет ових догађаја је, 18. октобра 1941. године, резултирао реокупацијом дела територије НДХ до италијанско-немачке демаркационе линије. Овим је фактички поништен међусобни уговор о разграничењу потписан у Риму неколико месеци раније.

Односи НДХ са Мађарском су такође били компликовани услед проблема границе и разграничења. Мађарска је, већ у јулу 1941. године, окупирала Међимурје и отворено почела да врши асимилацију хрватског становништва на својим територијама, што је презентовано на основу низа фактографских примера. Мађари су вршили и присилну регрутацију локалног становништва, упадали са својим агентима преко реке Драве и чак извршили хапшења и неколико убистава Хрвата, што је, наравно, довело до велике подозрености власти НДХ према Мађарској. Међусобни гранични спорови, пре свега у вези са решавањем граничне линије на Драви и Дунаву су у почетку решавани тако што су локалне власти НДХ у пограничном појасу тражиле од своје централне власти да се земља, која се катастарски налазила у мађарској зони, врати НДХ јер су реке Драва и Дунав мењањем својих токова оставиле велике појасеве земље са оне стране границе. Коначно, 3. децембра 1941. године, Мађарска и НДХ су потписале међусобни државни уговор којим су на одређени начин решена бројна питања у вези са граничним појасом на Драви и Дунаву. Потписано је и неколико међусобних прометних и царинских регулација у оквиру предметног уговора.

35 ВА, група фондова НДХ, К 445, Ф1, Д 24/1.

СПИСАК ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

Необјављени историјски извори:

Војни архив

1. Група фондова: Независна Држава Хрватска (НДХ).

Објављени историјски извори:

1. *Зборник докумената и појашава о Народноослободилачком рату народа и народности Југославије*, том XII, књ. 1, Београд: 1973.
2. *Зборник одабраних докумената Злочини Независне Државе Хрватске 1941–1945. године*, књига 1 (1941–1942), Нови Сад: Историјски архив града Новог Сада и Војни архив Министарства одбране Републике Србије, 2020.
3. *Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu, Zbornik dokumenata*, том I, Beograd, 1993.

Литература:

1. *Колаборационистичка штампа у Србији 1941–1944, књига I*, приредио Стојановић Александар. Београд: Филип Вишњић, 2015.
2. Мраовић, Маријана, „Архивска грађа Војног архива о злочинима власти НДХ и односу католичког клера према српском становништву“. У: *80 година од издијања Другог светског рата на простору Југославије и страдања трага Крајујеваца* / [главни и одговорни уредници Димитар Тасић, Лела Вујошевић], (Крагујевац: Центар за научноистраживачки рад Српске академије наука и уметности и универзитета; Институт за новију историју, Београд, 2021), 230–231.
3. Мраовић, Маријана, Вигњевић, Зоран. „Значај и улога пропаганде у злочинима усташких и односу клерикалних власти према српском становништву у Независној Држави Хрватској“. *Записи*, VII, бр. 7, (2018), 221–233.
4. Мраовић, Маријана, Живковић, Јасмина, Цветковић, Слободанка, *Србија и Пожаревац у Другом светском рату – окупациона управа, избеглице и просвета*. Пожаревац: Историјски архив Пожаревац, 2015.
5. Павловић, Стеван. *Хитлеров нови анђијоредак – Други светски рат у Југославији*. Београд: Клио, 2009.
6. *Правни поредок Независне Државе Хрватске*, приредили Борис Беговић, Зоран Мирковић, Зборник радова Правног факултета Универзитета у Београду. Београд: Правни факултет, 2017.
7. Čulinović, Ferdo. *Okupatorska podjela Jugoslavije*. Beograd: Vojnoizdavački zavod Beograd, 1971.

8. Jelić-Butić, Fikreta. *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945*. Zagreb: Liber, 1977.
9. Nenezić, Dragan. *Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941–1943*. Beograd: Vojnoistorijski institut Vojske Jugoslavije, 1999.
10. Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1978*. Beograd: Nolit, 1980.
11. Petranović, Branko. *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992.

Штампа и периодика:

1. *Ново време*

Dr Marijana T. MRAOVIĆ, archival advisor
Military Archive of the Ministry of Defence, Belgrade
marijanamraovic@gmail.com

Ognjen ĆALIĆ, senior archivist
Military Archive of the Ministry of Defence, Belgrade
ognjenalic@gmail.com

THE DEMARCATION OF THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA WITH THE KINGDOM OF HUNGARY AND THE KINGDOM OF ITALY IN THE SECOND HALF OF 1941

Summary

Although the Ustasha movement actively participated with Italy and Hungary in the capitulation and dismemberment of the pre-war Kingdom of Yugoslavia, mutual relations already had a very bad connotation in 1941, they exuded mistrust, the assimilation of the Croatian population in the border zones and even open incidents. The above is shown through a review of available documents from the archive. The unfolding of these events resulted on October 18, 1941 in the reoccupation of part of the territory of the NDH up to the Italian-German demarcation line. This effectively annulled the mutual agreement on demarcation signed a few months earlier in Rome.

The NDH's relations with Hungary were also complicated because of the border and demarcation problems. Hungary occupied Međimurje in July 1941 and openly began to assimilate the Croatian population in these territories, which is presented based on a series of factual examples. The Hungarians also carried out forced recruitment of the local population, invaded with their agents across the Drava River and even carried out arrests and several murders of Croats, which of course led to great suspicion of the NDH authorities towards Hungary.

Mutual border disputes, primarily in connection with the settlement of the borderline on the Drava and the Danube, were initially resolved by the local authorities of the NDH in the border zone asking their central authority to return the land, which cadastral-wise was in the Hungarian zone, to the NDH, because the rivers Drava and Danube, changing their courses, left large strips of land on the other side of the border.

Finally, Hungary and the NDH signed a mutual state agreement on December 3, 1941, which resolved in a certain way a number of issues surrounding the border zone on the Drava and Danube. A number of mutual traffic and customs regulations were signed as part of the contract in question.

Keywords: World War II, NDH, Hungary, Italy, demarcation, cross-border agreements.